

VII. SROVNÁNÍ RANĚ STŘEDOVĚKÉ A VRCHOLNĚ STŘEDOVĚKÉ TEXTILNÍ PRODUKCE V ČESKÝCH ZEMÍCH

VII.1. Textilní výroba v raném středověku

Poznání technologických postupů, používaných nástrojů a organizace textilní výroby v rámci raně středověké společnosti je založeno zejména na bohatých nálezech předmětů z organických materiálů (textilíí a dřevěných nástrojů) hlavně ze severních oblastí západní, severní a východní Evropy, ze Skandinávie a Anglie (z velice obsáhlé literatury např. *Tidow 1995, 372–376; Maik 1991; Kamińska – Nahlik 1958*), dále na studiu nepříliš početných zmínek dochovaných v písemných pramenech a v omezené míře rovněž na dochovaných dobových vyobrazeních. Na základě řady studií, v nichž je problematika raně středověkého textilnictví podrobně zpracována, podám stručnou charakteristiku tehdejší výroby textilíí.

Ke zhotovování textilních výrobků byla používána surovina rostlinného i živočišného původu. Mezi rostlinná vlákna patřil len setý, konopí seté a kopřiva dvoudomá, mezi živočišné produkty pak ovčí vlna, zvířecí srst, koňské žíně a hedvábí. Všechny suroviny byly domácího původu, pouze hedvábí bylo do našeho prostředí dováženo, a to nejspíše v podobě hotových tkanin. Textilní suroviny byly zpracovávány máčením, rosením, lámáním, vochlováním stonků lnu, konopí a kopřivy nebo česáním ovčí vlny, čímž bylo získáváno kvalitní jemné předivo, které pak bylo za pomoci ručního vřetene s přeslenem sprádkáno na přízi potřebnou k výrobě textilíí. Ty byly zhotovovány především tkaním, pletením, háčkováním nebo síťováním. V konečné fázi byly textilie zušlechťovány bělením, barvením, potiskováním a valchováním. Ke všem uvedeným výrobním postupům byl zapotřebí poměrně značný počet různých nástrojů a pomůcek, které je možné rozdělit do několika skupin. Za prvé to byly nástroje potřebné k přípravě přediva – lamky, stoupy, třepačky, vochle a ovčácké nůžky. Druhou skupinou byly nástroje používané při zhotovování příze – přesleny, vřetena, přeslice a motovidla. Třetí skupi-

nu tvořily nástroje tkalcovské, kam patřil především vertikální tkalcovský stav, dále mřížkový a destičkový stav, tkalcovský mečík, závaží a člunek. Do poslední skupiny patřily nástroje využívané při netkalcovských textilních technikách – síťovací jehly, jehlice, háčky, dřevěné rámy (podrobné zpracování raně středověkého textilnictví na našem území např. *Březinová 1995; Březinová 1997; Kostelníková 1973; Kostelníková 1985; Stará-Moravcová 1966; Stará-Moravcová 1966a*; zahraniční literatura k dané problematice viz soupis literatury v *Březinová 1997, 176–179*).

Textilní výroba v období raného středověku měla charakter podomácké výroby, převážná většina obyvatelstva byla odkázána na zásobení vlastními silami a surovinami. Až do počátku 13. století v našem prostředí nemůžeme předpokládat rozvinutější specializovanou výrobu textilu (*Charvát 1990, 69*).

Všechny činnosti, které souvisejí s výrobou textilu, jsou časově velmi náročné a můžeme téměř s jistotou předpokládat, že patřily ke každodenní náplni života člověka v raném středověku. „Textilní“ práce probíhaly po celý rok a rozvržení jejich provádění bylo přizpůsobeno rytmu zemědělských prací. Hlavní, nejdůležitější a zároveň časově nejnáročnější část procesu výroby tkaniny, kterým je předení a tkaní, byla vykonávána v zimním období (*Smetánka 1992, 158*).

Zhotovování tkanin bývá v našich představách většinou spojováno s ženskou prací. Jistě je pravda, že jednou z nejdůležitějších povinností žen bylo vyrobit a pečovat o oděvy všech členů rodiny a také dbát na to, aby byla v domácnosti stále zásoba příze a hotových textilních výrobků. Výroba textilu není však jen předení, tkaní a šití, ale i řada dalších činností, na kterých se museli podílet také muži. Patří sem například pěstování a sklizeň lnu či konopí, chování a stříž ovcí, výroba a oprava přadláckých a tkalcovských nástrojů, zejména vertikálního tkalcovského stavu, který musel být ženě - tkadleně vyroben na míru, podle její

postavy. Mužští členové rodiny se zřejmě také podíleli na sprádaní příze, které se při zhotovování všech potřebných textilních výrobků spotřebovalo obrovské množství.

Zatímco práce spojené s přípravou textilní suroviny i samotné předění byly prováděny jistě v každé domácnosti, tkaní látek probíhalo na vertikálním stavu, tedy poměrně složitým zařízením, které bylo pravděpodobně společné pro více rodin. Tkadleny se o něj dělily a tkaly si pro potřebu vlastní rodiny anebo pro všechny tkalo několik vybraných tkadlen, které pak určitým způsobem výrobky rozdělovaly do jednotlivých rodin. Zhotovování textilií s pomocí drobného náradí (tkaní na destičkovém či mřížkovém stavu, háčkování, pletení, síťování), různé úpravy tkanin a šití oděvů bylo jistě prováděno v rámci jednotlivých rodin, podle potřeb jejich členů (*Březinová 1997*, 144–145; *Březinová 1997a*).

Příslušníci nejvyšších společenských vrstev se na výrobě textilií sami přímo nepodíleli, neboť díky svému postavení měli jiné možnosti, jak si opatřit potřebné textilní výrobky (*Březinová 1997a*). V písemných pramenech je doloženo, že část daní byla odváděna v naturáliích, mezi něž patřily tkaniny nebo hotové oděvy (*Tomas 1983*, 75). Z dochovaných písemností se rovněž dozvídáme, že hradská a církevní centra využívala práci neprivilegovaných obyvatel (*Charvát 1990*, 70). Například pro rok 1057 máme doloženo, že pro potřeby litoměřické kapituly pracovalo 30 dívek, které se zabývaly právě textilní výrobou (*Tomas 1983*, 74). Další možností, kterou měli příslušníci vyšších a zámožnějších vrstev obyvatelstva, byl nákup tkanin na trzích. Kromě „obyčejných“ lněných, konopných nebo vlněných pláten si mohli, díky cílému obchodnímu styku s jinými oblastmi, koupit také drahocenné, luxusní látky (*Knefelkamp 1987*, 99–106).

Textilní výrobky hrály v životě člověka v raném středověku velmi důležitou úlohu, doprovázely ho téměř ve všech oblastech jeho činnosti. Hlavním využitím tkanin byl oděv a jeho součásti. Kromě toho byly tkaniny hojně používány například v domácnosti, zemědělství a v rozličných řemeslech. Z různých způsobů dochování textilních zbytků se dozvídáme, že textilie sloužily například jako obaly na ostré kovové předměty, těsnění do hrncířských kruhů nebo příkrývky zemřelých či vystýlky rakve.

Archeologické doklady textilní výroby v raném středověku nejsou z našeho území příliš bohaté. Textilní nástroje představují, kromě početných, avšak dosud v širším měřítku nevyhodnocených souborů přeslenů, ojedinělé moravské nálezy dvou vochlí z Břeclavi – Pohanska, dvou dřívků z ručního vřetena z Brna–Líšně a Mikulčic, tří tkacích destiček ze Starého Města u Uherského Hradiště a pěti síťovacích jehel z Mikulčic (*Březinová 1997*, 127–136; *Poláček – Marek*

– *Skopal 2000*, 221, 258). Nálezy pozůstatků textilií jsou početnější, v literatuře je evidováno více než šest stovek textilních fragmentů³, které jsou v naprosté většině představovány malými textilními zbytky dochovanými na kovových předmětech. Přestože se jedná o velice drobné fragmenty, z nichž jen část byla podrobena technologické analýze, můžeme si díky jejich vyhodnocení udělat představu o produktech domácí, respektive domácí textilní výroby, které jsou dochovány převážně na předmětech z výbavy hrobů na venkovských pohřebištích. Takové tkaničky byly zhotovovány nejčastěji ze lnu nebo ovčí vlny a utkány byly převážně ve vazbě plátňové. Značná část nálezů nás však informuje také o existenci luxusních importovaných tkanin, jejichž pozůstatky se dochovaly v hrobech raně středověké nobility. Takové tkaničky byly zhotovovány nejčastěji z hedvábí a k jejich výrobě bylo používáno různých typů složitých vazeb (*Březinová 1995*, 134–141; *Březinová 1997*, 126, 141; *Kostelníková 1973*, 22–30).

VII.2. Proměny textilní výroby ve vrcholném středověku

Struktura a organizace textilní výroby v období 13.–15. století je věnována *kapitola V.1.*, proto zde shrnu jen nejdůležitější změny, jež výrazně odlišují textilní výrobu v raném středověku, kterou charakterizuje domácí samozásobitelství, a v mladším období, pro niž je typické specializované řemeslo.

Nejvýraznější a nejčasnější změny proběhly ve výrobě vlněných tkanin (sukén), soustředované do nově vznikajících měst ve druhé polovině 13. století. Nově se formující vrstva řemeslníků, kteří se mohli věnovat pouze své práci a nebyli vázání povinnostmi v zemědělství, nové poznatky o specializaci a dělbě práce získané od přicházejících cizích řemeslníků a v neposlední řadě i poznání nových výrobních zařízení – sprádacího kola a podnožkového tkalcovského stavu, přispěly k tomu, že se soukenictví stalo velmi produktivním a rychle se rozvíjejícím řemeslem, které zásobovalo jak místní trhy, tak produkovalo pro vývoz.

3 V roce 1995 jsem vypracovala soupis nálezů textilií z území Čech, Moravy a Slovenska, kde jsem na základě publikovaných údajů nashromáždila údaje o 624 textiliích (338 z Moravy, 240 ze Slovenska a 46 z Čech), datovaných do období 6.–12. století (*Březinová 1995*, 66–114; *Březinová 1997*, 146–165). Největší počet textilií byl zařazen do 9. století a byl evidován na moravském území, což je dáno zejména celoživotní prací *M. Kostelníkové*, která zpracovala textilní nálezy z mnoha významných velkomoravských lokalit. V současné době by byl soupis raně středověkých textilních nálezů početnější, protože za uplynulou dobu od uzavření původního soupisu, přibýlo několik desítek nově nalezených fragmentů nebo vypracovaných analýz starších nálezů.

Výroba ostatních druhů textilních produktů, tedy tkanin z rostlinných vláken a různých netkaných textilií, neprošla tak rychlým vývojem jako soukenictví, zůstávala dlouhou dobu, až do 14. století, na pomezí mezi domácí výrobou a specializovaným řemeslem. Pod vlivem úspěšné soukenické výroby však i zde došlo k postupné specializaci a dělbě práce při

jednotlivých postupech výroby a rovněž k zavádění nových produktivnějších výrobních nástrojů.

Stará tradice domácího a plně samozásobitelského textilnictví zůstala nejdéle zachována u prostého obyvatelstva ve venkovském prostředí, kam také nejpomaleji pronikaly změny technologie a používaných nástrojů.